

Kronika

Marta Andrić:

SIMPOZIJ O EVLIJI ČELEBIJU

Međunarodni simpozij o Evliji Čelebiju i njegovu *Putopisu* povodom 400. obljetnice njegova rođenja (Doğumunun 400. Yılı Dolayısıyla Evliya Çelebi ve Seyahatname'si Uluslararası Toplantısı), Istanbul-Bursa-Kütahya, 26-30. rujna 2011.

Budući da se 2011. godine navršila 400. obljetnica rođenja glasovitog turskog putnika i putopisca Evlije Čelebija (1611-1682), cijela je ta godina, posebno u njegovoj domovini, protekla ispunjena raznim događajima prirednima u njegovu čast. Dodatni poticaj svim tim događajima bila je činjenica da je UNESCO 2011. godinu proglasio godinom Evlije Čelebija, kao i to što ga je Europsko vijeće proglasilo 'jednom od 20 osoba koje čovječanstvu u 21. stoljeću pokazuju put'. U Turskoj su sva događanja održavana pod svjetlom parole o Evliji kao 'turskom putniku svjetskoga glasa i mostom među civilizacijama', ali se u pozadini tih riječi moglo naslutiti i nastojanje da se napokon iznađe način i odgovarajući metodološki pristup kojim bi se završilo razdoblje zapostavljanja i obezvrjeđivanja Evlije kao izvora koje u Turskoj traje sve otkad je njegov *Putopis* otkriven, i razdoblje u kojemu su o Evliji na ozbiljan način govorili prvenstveno osmanisti neturskog porijekla.

Naime, poznato je da je Evlijin *Putopis* prvi pronašao austrijski povjesničar-osmanist Joseph von Hammer koji je zatim to otkriće opisao u svome djelu "Des Osmanischen Reiches Staatsverfassung und Staatsverwaltung" iz 1815. godine, a kasnije objavio i skraćeni prijevod prva dva dijela *Putopisa* na engleskom jeziku (London, 1834. i 1846.). Kako je Hammer našao samo prve četiri knjige *Putopisa* (danas se zna da ih je ukupno deset), mislio je da je Evlija umro prije nego što je svoje djelo dovršio.¹

Krajem 19. stoljeća u Pertev-pašinoj biblioteci u Istanbulu pronađen je potpuni rukopis *Putopisa*, te je nakon toga 1896. započelo i njegovo objavljivanje u

¹ Hazim Šabanović: Evlija Čelebi i njegov *Putopis*, u: Evlija Čelebi: *Putopis*, Sarajevo, 1996., s. 10.

arabičkoj transkripciji koje je dovršeno 1938. godine. To je izdanje međutim bilo podvrgnuto cenzuri: iz originalnog teksta uklanjani su dijelovi koji su na bilo koji način mogli kompromitirati Osmansku dinastiju. I u kasnijim djelomičnim izdanjima *Putopisa* izostavljani su dijelovi koji su smatrani nepotrebnima ili nevjednima tako da izdanja koja su u Turskoj objavljivana sve do devedesetih godina prošlog stoljeća ne prenose u potpunosti originalni *Putopis*.

Od devedesetih godina počelo je objavljivanje toga djela prema primjerku iz Bagdadskog paviljona u palači Topkapi u Istanbulu za koji je u međuvremenu ustanovljeno da se radi o autografu. U izdavačkoj kući YKY od 1998. do 2007. objavljen je potpuni latinički transkript toga primjerka na čijem su objavljivanju radili mnogi osmanisti: Robert Dankoff, Seyit Ali Kahraman, Zekeriya Kurşun, Yücel Dağlı, İbrahim Sezgin. Od 2009. do 2011. objavljen je i prijevod *Putopisa* na suvremeni turski (u prijevodu Seyita Alija Kahramana i Yücela Dağlıja). Uz to, ista je izdavačka kuća objavila i prijevode nekih knjiga najistaknutijeg proučavatelja Evlije Čelebija, američkog osmanista Roberta Dankoffa, koji je na temelju *Putopisa* na doista sveobuhvatan način uspio prikazati razdoblje u kojemu je Evlija živio (npr. *The Intimate Life of an Ottoman Statesman: Melek Ahmed Pasha*, New York, 1991.; *An Evliya Çelebi Glossary*, Cambridge, 1991.; *A Guide to the Seyahat-name of Evliya Çelebi*, (s Klausom Kreiserom), Wiesbaden, 1992.; *An Ottoman Mentality, The World of Evliya Çelebi*, Leiden-Boston, 2004., i dr.)

Osim spomenute izdavačke kuće, veliku ulogu u prinosima bavljenju Evlijinim djelom ima Tursko jezično društvo (Türk Dil Kurumu), najvažnija ustanova za turski jezik. To društvo već godinama objavljuje knjige koje se odnose na analize Evlijinog jezika (među autorima tih knjiga treba istaknuti turkologe Musu Dumana i Hayatija Develija). Isto je društvo tijekom 2011. godine organiziralo brojne manifestacije tematski vezane uz Evliju Čelebija, te najavilo – što je posebno vrijedna inicijativa – objavljivanje potpunog reprinta spomenutog primjerka Evlijinog *Putopisa* iz Bagdadskog paviljona palače Topkapi. Između ostaloga, društvo je organiziralo i simpozij pod naslovom ‘Međunarodni simpozij o Evliji Čelebiju i njegovu *Putopisu* povodom 400. obljetnice njegova rođenja’ koji je održan od 25. do 29. rujna 2011. u Istanbulu, Bursi i Kütahyi. Činjenica da je simpozij organiziran u tri grada trebala je podsjetiti na Evlijina putovanja: Istanbul je grad u kojemu se Evlija rodio i živio (ili, s obzirom na to da je najveći dio života proveo na putu, grad u koji se vraćao), Bursa je grad koji je bio prva odrednica na njegovim putovanjima, a s gradom Kütahya bi se, prema nekim teorijama, trebalo vezati porijeklo Evlijinih predaka.

Na simpoziju je sudjelovalo šezdesetak izlagača (!), većinom iz Turske. Kako je i na početku ovoga prikaza spomenuto, okvirna nedoumica koja se provlačila kroz većinu izlaganja bilo je nepostojanje metodološkog okvira koji

bi bio pogodan za bavljenje Evlijinim putopisom, odnosno problem Evlijine vjerodostojnosti. Taj se problem može sažeti u nekoliko osnovnih pitanja: Kamo je sve Evlija išao, i je li govorio i o mjestima koja nije posjetio? Kojim je događajima svjedočio, i je li govorio i o događajima kojima nije svjedočio? Jesu li izvori informacija koje je koristio pouzdani? Koliko se može vjerovati njegovim podacima? Jesu li njegovi podaci, brojke, toponimi i osobna imena koja donosi pouzdani tek nakon što se za njih nađe potvrda u nekom drugom izvoru? Ili, jesu li sva ova pitanja suvišna? I konačno: kako treba čitati Evlijin *Putopis*?

Neka izlaganja nisu primijenila ovakav kritički pristup; tematski, to su uglavnom bili etnografsko-folkloristički radovi pisani na razini etnologa-amatera. No, bilo je mnogo radova koji su svakako značili korak prema razrješavanju navedenih nedoumica svojstvenih prije svega turskim turkolozima. Jedan od njih je izlaganje Muse Dumana (Univerzitet Fatih Sultan Mehmet, Istanbul) koji se posve izravno bavio time može li se kod samog Evlije vidjeti u kojim slučajevima da i sam sumnja u podatke koje donosi odnosno prenosi. Duman je tako izdvojio niz formula kojim se Evlija ograđuje od onoga što je pisao; to su npr. 'kažu, ali ja to nisam vidio', 'ja to, siromah, nisam vidio', 'meni to nije poznato', 'kazuju', 'govore, ali to nije točno', 'Allah sve zna' i sl. Zanemarivanje ovih Evlijinih napomena pridonosilo je tome da je Evlijina vjerodostojnost znatno narušena. (Jedna od najpoznatijih sličica iz Evlijina *Putopisa* je anegdota o gradu Erzurumu u današnjoj istočnoj Turskoj u kojemu su, kako piše u *Putopisu*, zime toliko hladne da je jednom jedna mačka skočivši s krova na krov ostala u zraku zamrznuta sve do proljeća kad je, odmrznuvši se, mijauknula i pala na zemlju. Iako se Evlija jasno ogradio od vjerodostojnosti te priče, danas je ona jedna od epizoda iz njegova *Putopisa* koju se u Turskoj najčešće veže uz njegovo ime i koju znaju već i osnovnoškolci.)

Sličan je stav vladao i u historiografiji na području bivše Jugoslavije. Od prvih spomena Evlijina *Putopisa* početkom 20. st. prevladavalo je mišljenje da je Evlija Čelebi pisac pun fantazije koji traži samo čudnovate stvari i pustolovine i kojemu su često draže priče nego historijska predanja, pa u svojim prikazivanjima dosta puta pretjera.²

Proces revalorizacije Evlije kao izvora na području Hrvatske započeo je s radovima Nenada Moačanina. Prema Moačaninu, Evlija nije pretjerano griješio, a sumnjiva mjesta treba protumačiti time što je *Putopis* konačnu verziju dobio tek naknadno, nakon završenih putovanja. Na taj način „donedavna često na mnogim mjestima hiperkritički proglašavano nepouzdanim, Evlijino djelo danas, nakon objavljivanja autografa i svestranijeg sravnjivanja s ostalim vrstama izvora, nudi sve više mogućnosti valjana znanstvenog uvida“.³

² Fehim Spaho: Hrvati u Evlija Čelebijinu putopisu, *Hrvatsko kolo*, knj. XIII, 1932., 41-50., s. 43.

³ Nenad Moačanin: *Turska Hrvatska*, Zagreb, 1999., s. 12.

Dokumentaristička vrijednost Evlijina *Putopisa* neupitna je na području jezika. On nije samo izuzetan izvor za osmanski turski svojega vremena, nego i za mnoge druge jezike koje je zabilježio tijekom putovanja. Na temelju njegovih zapažanja mogu se donositi i zaključci o razvoju turkijskih dijalekata: tako je npr. Fikret Turan (Univerzitet Fatih Sultan Mehmet, Istanbul) svojim izlaganjem pokazao da je Evlija azerbejdžanski jezik smatrao tek dijalektom osmanskog turskog. Za nas su posebno zanimljive bilješke o turskom jeziku na području Balkana odnosno o tzv. zapadno-rumelijskom turskom. O toj temi već pisao Robert Dankoff u knjizi *An Evliya Çelebi Glossary*, Cambridge, 1991. (dostupnoj u turskom prijevodu: *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi Okuma Sözlüğü*, Istanbul, 2008.).⁴ Dankoff je u navedenoj knjizi spomenuo i Evlijine bilješke o slavenskim jezicima na području Balkana. Na simpoziju je o toj temi govorio Slobodan Ilić (Eastern Mediterranean University, Cıpar), nadovezujući se na Dankoffov tekst. Pokazao je da je Evlija vrlo uspješno uspio opisati i glasove koji ne postoje u turskom jeziku, konsonantske skupine koje su strane turskom, pa i zabilježiti razlike između ikavskih i ijekavskih dijalekata. Među filološkim radovima treba istaknuti izlaganje izuzetno vrijednog etimologa Uwea Bläsinga (Leiden University) o porijeklu riječi *matrak* (prisutnoj i u južnoslavenskim jezicima kao turcizam).

Za razliku od Evlijinih ‘filoloških’ izvještaja čija preciznost izaziva divljenje, njegovi izvještaji o bitkama u kojima je sudjelovao podsjećaju, prema Faruku Biliciju (INALCO, Pariz), na operne scene. Čini se da je Evlija u ratove išao baš zato da bi skupljao građu za svoje tekstove u koje je nerijetko uključivao i nadnaravne likove i događaje.

Robert Dankoff (University of Chicago) u svome je izlaganju rekonstruirao način na koji je pisan autografski primjerak *Putopisa*: nakon što je neki učenik (šegrt) napisao osnovu teksta (bilježeći slova bez točaka), Evlija je dodao točke i mjestimice unio pokoji ispravak. Jedan od karakterističnih ispravaka je uglavnom dosljedno produživanje slova r (arabičko ر).

Na simpoziju je predstavljen i prvi dio desetodijelnog dokumentarca o Evliji Čelebiju koji snima turska državna televizija, te razni sadržaji kojima se nastoji potaknuti interes za Evliju kod širih slojeva. Preostaje samo vidjeti hoće li i na koji način tako obuhvatna popularizacija toga putopisca na području Turske utjecati i na ‘ozbiljnije’, znanstveno bavljenje njegovim *Putopisom*.

⁴ Dankoff pokazuje da je Evlija ne samo vrlo pravilno i detaljno prenosio obilježja zapadno-rumelijskog turskog, nego je iznio i zanimljiva zapažanja o ‘turskom’ jeziku kojim se govorilo u Budimu. Dankoff prenosi: “O turskom dijalektu koji se govorio u Budimu Evlija kaže da je to zapravo bosanski (turski) dijalekt jer je stanovništvo koje je u Budimu govorilo turski odreda bilo bosanskog porijekla”. Među primjerima toga dijalekta koji je Evlija naveo nalazi se jedan zanimljiv po tome što uključuje i riječ slavenskog porijekla (što nije bila rijetka pojava u bosanskom-turskom), a koji glasi: *sinko cibi sevmişim*, u prijevodu: *zavolio sam ga kao sina/sinka* (navedeno djelo, s. 31).